

Erç
Taran dı

163460

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
(IRCICA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	163460
Tas. No:	949.6 BALİ

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
II. MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ
Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003

İstanbul, 2006

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi; No. 14

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler)
ISBN 92-9063-151-1 (İngilizce tebliğler)
ISBN 92-9063-153-8 (Arnavutça tebliğler)
ISBN 92-9063-154-6 (Takım)

İslâm Konferansı Teşkilâtı
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
34349, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 212 259 17 42
Faks: +90 212 258 43 65
E-posta: ircica@ircica.org
Web sitesi: www.ircica.org

© 2006 IRCICA

Önsöz: Halit Eren

Yayına Hazırlayan: Ali Çaksu

Baskı: Birmat Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul

IRCICA Kütüphanesi Katalog bilgileri

Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (2.: 4-7
Aralık 2003: Tiran)

Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu
tebliğleri / editör Ali Çaksu; önsöz Halit Eren.- İstanbul: İslâm Tarih,
Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006.

xii, 541 s.: res. (çoğu rnk.), hrt., plan; 24 sm.- (İslâm medeniyeti
tarihi kaynak ve incelemeleri dizisi; no.14)

Dipnot var.

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler) ISBN 92-9063-154-6
(Takım)

1. Medeniyet, İslâm--Balkan Ülkeleri--Kongreler. 2. Medeniyet,
Türk--Balkan Ülkeleri--Kongreler. I. Çaksu, Ali. II. Eren, Halit. III.
k.a. IV. Seri.
949--dos21

VİLAYET-İ SELASE (SELANİK, MANASTIR, KOSOVA) ADLİ ISLAHATI

Fatmagül DEMİREL*

Osmanlı adliye teşkilatında Tanzimat'tan sonra batı hukukunun alınmasıyla başlayan değişim süreci imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir. Bu süreçte 1879 yılında gerçekleştirilen adli ıslahatların ayrı bir yeri bulunmaktadır.¹ Bu tarihte adli ıslahat programı çerçevesinde hazırlanan kanunlar şöyledir; 09 Haziran 1879 İlamat-ı Hukukiyenin Suret-i İcrâsına Dair Kanun, 17 Haziran 1879 Mehakim-i Nizamiye Teşkilatı Kanunu, 22 Haziran 1879 Usul-ı Muhakemat-ı Hukukiye Kanunu, 25 Haziran 1879 Usul-ı Muhakemat-ı Ceza-iye Kanunu, 24 Temmuz 1879 Mukavelat Muharirleri Nizamnamesidir.² Bu kanunlar Osmanlı adliyesinde adliye müfettişliği, savcılık, mukavelat muharirliği (noterlik) gibi yeni ve çok önemli birimleri de beraberinde getirmiştir.³ Fakat kanun maddelerinde belirtilen hükümlerin uygulamasına geçildiğinde ise ciddi sorunlar yaşanmıştır. Örneğin 1879 tarihli Mehakim-i Nizamiye

* Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü.

¹ Osman Nuri, *Abdülhamid Sani ve Devri Saltanatı*, İstanbul 1327, c. .II s. 700, Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kırath) Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 181. Tanzimat dönemine kadar Osmanlı hukuk yapısında köklü değişiklikler olmamıştır. Tanzimat dönemi diğer alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da bir batılılaşma dönemidir. Bkz. Mehmet Akif Aydın, "Osmanlıda Hukuk" *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, IRCICA, 1994, c.I, s. 429-430. Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1996.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Meclis-i Tanzimat Defteri Nr. 6 s. 8-147. Ayrıca bkz. Düstur 1. Tertip c. IV 125-344.

³ Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilimdalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Teşkilatı Kanunu'nda her kazada ve livada Bidayet Mahkemesi'nin açılması öngörülmesine rağmen, adliye teşkilatında yaşanan tahsisat ve eleman sıkıntısı nedeni ile her yerde mahkeme açılmamıştır.⁴ Hukuk Mektebi mezunlarının sayısının az olması nedeni ile İstanbul'daki mahkemeler hariç, mahkeme azaları halk arasından iki seneliğine seçilmiştir.⁵ 1879 tarihinde yeniden yapılandırılan adli teşkilatta yaşanan genel sorunlar Rumeli vilayetlerinde de yaşanmıştır.⁶ İlk başlarda Rumeli vilayetleri için ayrı bir düzenleme söz konusu olmamasına rağmen, 1902 yılından sonra Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi doğrultusunda bölgede adliye alanında bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Fakat Avrupalı devletlerin adliyede yapılanları yetersiz görmesi özellikle mahkemelerin düzgün çalışmadığı, hapishanelerde izdiham yaşandığı yolundaki şikayetleri, Vilayet-i Selase adli ıslahat tasarısını gündeme getirmiştir. Bu çalışmada 1906 yılından sonra Avrupalı devletlerin hazırladıkları Vilayet-i Selase adli ıslahat tasarısını, Osmanlı Devleti'ne kabul ettirme çabaları ve Osmanlı yönetiminin bu tasarı karşısında aldığı tutum incelenecektir.

Vilayet-i Selase'de* 1902 yılında Bulgar, Sırp ve Yunan çete faaliyetleri nedeniyle zaten hassas olan ortam oldukça karmaşık bir hal almıştır. Cumâ-ı Bâlâ ayaklanmasından sonra Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin müdahalesine fırsat vermemek için bölgede bir takım tedbirler alma yoluna gitmiştir.⁷ Öncelikle Kasım 1902'de Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi hazırlanmıştır. Bu Talimatname'de asayişin sağlanması, polis ve jandarma teşkilatının genişletilmesi, ekonomik durumun iyileştirilmesi ve adli teşkilatın ıslah edilmesi öngörülmektedir. Ayrıca bölgeye umumi müfettiş olarak Hüseyin Hilmi Paşa

⁴ Fatmagül Demirel, *a.g.t.*, s. 115-119.

⁵ Mahkeme azalarının seçimi ile ilgili olarak bkz. Fatmagül Demirel, *a.g.t.*, s. 76-81.

⁶ Örneğin Selanik Vilayeti merkezinde bidayet ve istinaf mahkemesi açılmışken merkeze bağlı kazalarda mahkeme açılmamıştır. Bkz. Devlet Salnamesi, sene 1311, s. 798-809.

* 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile Osmanlı idaresine bırakılan Makedonya Osmanlı mülki terminolojisine yabancı bir tanımlamadır. Vilayet-i Selase olarak bilinen bölge Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinden oluşmaktadır. Bkz. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, IRCICA, 1994, c.I, s. 112.

⁷ Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair" *Osmanlı Araştırmaları*, sayı IX, İstanbul 1989, s.86. Makedonya'daki çete faaliyetleri hakkında ayrıca bkz. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1987. Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, sayı IX, İstanbul 1989, s. 209-234. Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jöntürk İhtilalinin Kökenleri(1903-1908)*, İstanbul, Afa 1995, s.42.

tayin edilmiştir.⁸ Hazırlanan Talimatname'ye göre, adliye alanında yapılması gerekenler şöyledir: Nizamiye mahkemesi olmayan yerlerde, 1879 tarihli Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'na göre mahkemeler açılacaktır. Mahkeme azalarının adliyede yetişmiş, tecrübeli ve Hukuk Mektebi mezunu olmalarına dikkat edilerek, bunlar Adliye Nezareti tarafından tayin edilecektir. Azaların yarısı Müslim yarısı gayri-Müslim olacaktır. Kaza ve liva merkezlerinde açılacak Bidayet Mahkemeleri, hukuk ve ceza olmak üzere iki daireye ayrılacaktır. Mahkemelerin hukuk daireleri reislikleri naibin uhdesinde olacak, ceza dairelerine ise, Adliye Nezareti tarafından ceza reisi, müdde-i umumi ve mustantık tayin edilecektir. Mahkeme reislerinden ve diğer adliye memurlarından usulsüz durumları ve suiistimalleri tespit edilenler azledilerek muhakeme altına alınacaktır.⁹

Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi'nde belirtilen hususların uygulamasına geçilerek vilayet merkezlerinde adliye teşkilatı yeniden kurulmuştur.¹⁰ Talimatname doğrultusunda, Vilayet-i Selase (Kosova, Selanik, Manastır) mahkemeleri de yeniden yapılandırılmıştır. Kosova, Manastır ve Selanik Vilayet merkezlerinde açılan Bidayet ve İstinaf Mahkemeleri hukuk ve ceza dairelerine ayrılmıştır. Mahkeme azalarının yarısı Müslim, yarısı gayri-Müslim olarak Adliye Nezareti'nden tayin edilmiştir. Kosova Vilayeti merkezine bağlı 9 kazada, Selanik Vilayeti merkezine bağlı 11 kazada ve Manastır Vilayeti merkezine bağlı 4 kazada Bidayet Mahkemesi açılmıştır.¹¹ Bu mahkemelerde görevlendirilen mahkeme reisi, aza, müdde-i umumi ile mustantıkların adliyede yetişmiş ve Hukuk Mektebi mezunu olmasına dikkat edilmiştir. İşin ehli olmayan adliye memurları görevden alınmıştır.¹² Rumeli vilayetlerinde yapılan adli ıslahatlar için Adliye Nezareti bütçesine senelik altı milyon dört yüz on bir bin kuruş ilave edilmiştir.¹³

Vilayet-i Selase'de asayişin sağlanması için suçluların yakalanması ve mahkeme-

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, c.VIII, s. 157. Bölgede jandarma ve polis teşkilatı hakkında yapılan düzenlemeler için bk. Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik Siyaset ve Devlet, 1876-1909" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (Güz 2004)

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Yıldız Maruzat Defteri Nr. 10780, BOA., Yıldız Sadaret Resmî Maruzat (Y.A.RES) Nr. 118/82 Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi madde 10-12.

¹⁰ BOA, Yıldız Perakende Müfettişlik ve Komiserlikler Tahrirâtı (Y.PRK. MK) Nr. 12/81.

¹¹ BOA, Y.PRK. MK Nr. 13/25.

¹² BOA, Yıldız Perakende Sadaret Maruzatı (Y.PRK. A) Nr. 13/5.

¹³ BOA, Y.PRK.A Nr. 13/13.

ye sevkleri hızlandırılmıştır.¹⁴ Bölgede asayiş bozan olaylar günü gününe telgrafla İstanbul'a bildirilmiş, mahkemelerde yargılananlara ait defterler de İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁵ Rumeli vilayetleri müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın göreve başladıktan sonra İstanbul'a gönderdiği raporlarda, Rumeli Vilayetleri Talimatı'nda belirtilen hükümlerin uygulandığına dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin 24 Ekim 1903 tarihli yazısında, Rumeli Vilayetleri Talimatı'nda belirtilen adliye ile ilgili kısımlarının uygulandığını, vilayet, liva ve kaza merkezlerinde hukuk ve ceza mahkemelerinde gerekli düzenlemelerin yerine getirildiğini bildirmektedir.¹⁶

1902 yılında hazırlanan Rumeli Vilayetleri Talimatnamesi doğrultusunda adliye alanında yapılan ıslahatlar ile, Anadolu vilayetleri adli teşkilatından farklı bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu fark şu şekilde açıklanabilir. Her şeyden önce adliye teşkilatının karşılaştığı en önemli sorun, tahsisat ve yeterli sayıda eleman bulunmamasıdır. Bundan dolayı Anadolu'da her kazada mahkeme açılmamış, ve davalar en yakın kaza mahkemesine yönlendirilmiştir. Rumeli Vilayetlerinde ise, bu talimatnameden sonra her kaza merkezinde mahkeme açılma yoluna gidilmiştir. Anadolu vilayetlerinde mahkeme azaları halk arasından iki yılına seçilmekteyken, Rumeli'ye ise İstanbul'daki yapıya uygun irade-i seniyye ile adliyede yetişmiş tecrübeli ve Hukuk Mektebi mezunu mahkeme azaları tayin edilmeye başlanmıştır. Ayrıca Anadolu vilayetleri kaza Bidayet Mahkemeleri'nin çoğu tek bir daireden oluşmakta iken, Rumeli vilayetlerinde kaza Bidayet Mahkemeleri hukuk ve ceza dairelerine ayrılmıştır. Böylece Rumeli'deki kaza Bidayet Mahkemeleri ile Anadolu kaza Bidayet Mahkemeleri arasında fark ortaya çıkmıştır.¹⁷

1903 yılına gelindiğinde ise, Manastır Vilayeti'nde meydana gelen İllinden Ayaklanması,¹⁸ Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın Vilayet-i Selase'deki kontrollerini artıracak yeni bir reform paketi üzerinde çalışmaya başlamala-

¹⁴ BOA, Y.PRK.A Nr. 13/12. 29 Mayıs 1903 - 13 Temmuz 1903 tarihleri arasında Kosova, Selanik ve Manastır Vilayetleri'nde yakalanan toplam 270 suçlu adliyeye sevk edilmiştir. Yakalanan suçluların vilayetlere göre dağılımı şöyledir: Kosova Vilayeti'nde 119 kişi, Selanik Vilayeti'nde 48 kişi ve Manastır Vilayeti'nde 103 kişi.Bkz. BOA,Yıldız Mütenevvi Maruzatı (Y.MTV) Nr. 244/70

¹⁵ BOA, Y.PRK.A Nr. 13/4.

¹⁶ BOA, Y.PRK.MK Nr. 16/62.

¹⁷ Ekrem Buğra Ekinci, "Tanzimat Sonrasında Osmanlı Hukukunda Kanun Yolları", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bilim Dalı, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1996, s. 109.

¹⁸ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, çev. İhsan Catay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 192-193.

rına sebep olmuştur.¹⁹ Rus Çarı ve Avusturya İmparatoru Mürzteg'de (Avusturya) buluşarak yeni bir ıslahat programı hazırlamışlar ve Osmanlı Devleti de Mürzteg Programı'nı kabul etmek zorunda kalmıştır. Mürzteg Programı'na göre, Hüseyin Hilmi Paşa'nın yanında, ıslahatın uygulanmasını kontrol etmek, Hıristiyan ahalinin şikayetlerini dinlemek ve üç vilayeti teftiş etmek için iki yabancı sivil memur bulunacaktır. Ayrıca, üç vilayette jandarmanın ıslahı Osmanlı hizmetine girecek yabancı bir generale havale edilecek idari ve adli alanda da ıslahatlar yapılacaktır.²⁰ Mürzteg Programı'nda belirtilen hususların uygulanmasına geçilmiş olmasına rağmen, Vilayet-i Selase'de huzur ve asayiş sağlanamamıştır. Bu durum Avrupalı devletlerin ıslahatların istenilen şekilde uygulanmadığını ileri sürmelerine sebep olmuştur. Avrupa gazeteleri, Mürzteg Programı'nın yeterince uygulanmadığı ve yeni bir ıslahat programının hazırlanacağı yolunda yayımlar yapmaya başlamışlardır.²¹

1905 yılına gelindiğinde ise, Vilayet-i Selase'de bulunan Avrupalı yetkililerin raporları bölgede yapılan ıslahatların yetersiz olduğu şeklindedir. Bu raporlar İngilizlere daha fazla reform talebinde bulunma fırsatı vermiştir. Özellikle İngiliz hükümeti Vilayet-i Selase'de reformların maliye ve adliye konularını kapsamamasını istemekteydi. 1905 yılında mali işlerden sorumlu olan Uluslararası Mali Komisyon kurulmuştur. Uluslararası Mali Komisyon'un Başkanı Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa olmasına rağmen, komisyonda yabancı delegeler de bulunmaktaydı.²² Bu sayede bölgedeki mali kontrolü ellerine geçiren büyük devletler, Vilayet-i Selase'de adli ıslahat yapılmasını gündeme getirerek adli sistemi de denetimleri altına almayı planlamaktadırlar. 1906 yılı sonlarında Vilayet-i Selase adli ıslahat tasarısı büyük devletler arasında görüşülmeye başlamıştır.²³

Rusya'nın hazırladığı Vilayet-i Selase adli ıslahat tasarısında, Vilayet-i Selase'de kurulan Uluslararası Mali Komisyon gibi, Umumi Müfettiş Hilmi Paşa'nın başkanlığında büyük devletler memurlarından oluşan ayrı bir Adliye Komisyonu kurulması istenmektedir. Vilayet-i Selase adliye müfettişlerinin

¹⁹ Gül Tokay, "The Macedonian Question and The Origins of Young Turk Revolution, 1903-1908", School of Oriental and African Studies, University of London, basılmamış doktora tezi, 1994, s. 55-56.

²⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, c.I, Kısım I, s. 173-174.

²¹ BOA, Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK. TKM), Nr. 48/54

²² Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jöntürk İhtilalinin Kökenleri(1903-1908)*, s. 77.

²³ Steven W. Sowards, *Austria's Policy of Macedonian Reform*, New York, 1989, s.78.

yanına üç yabancı muavin verilecek ve bu yabancı adliye müfettişleri adli işler hakkında hazırlayacakları raporları kurulacak Uluslararası Adliye Komisyonu'na vereceklerdir. Adliye Komisyonu bu raporları değerlendirecek, gerekli tedbirleri almaya yetkili kılınacak ve mahkeme reislerinin görevden alınmasını veya cezalandırılmasını da talep edebilecektir. Rusya'nın hazırladığı adli ıslahat tasarısı, diğer devletler tarafından oldukça radikal bulunmuş ve kendi aralarında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır.²⁴ İngiltere'nin konuya yaklaşımı ise ayrı bir Adliye Komisyonu kurulması yerine, bu komisyonun üstleneceği görevlerin Uluslararası Mali Komisyon'a verilmesi yolundadır.²⁵ Yani Uluslararası Mali Komisyon'a Vilayet-i Selase adli işleri hakkında yetki verilmesi istenmektedir. Görüldüğü gibi Avrupa devletleri Vilayet-i Selase maliyesini kontrol altına aldıkları gibi, bölgedeki adli yapıyı da denetimleri altına almayı istemektedirler.

Avrupalı devletlerin Vilayet-i Selase ile ilgili hazırladıkları adli ıslahat tasarısı karşısında Osmanlı Devleti'nin tavrı, adliyede yabancı müdahalesine fırsat verilmeyeceği ve bu tasarının asla kabul edilmeyeceği şeklinde olmuştur.²⁶ Ayrıca tasarımı engellemek için de birtakım tedbirler alınmıştır. Öncelikle Vilayet-i Selase adli işlerini teftiş etmek üzere 1907 yılı başında İstanbul Ticaret Mahkemesi Reisi Hilmi Bey ve Hazine Maliye Hukuk Müşaviri Mahmud Esad Efendi'den oluşan teftiş heyeti bölgeye gönderilmiştir.²⁷ Teftiş heyeti İstanbul'a dönüşünde tespit ettiği aksaklıkları ve alınması gereken tedbirleri içeren bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre, şikayet konusu olan siyasi suçluların yargılamasını yapan Selanik ve Manastır'daki Mahkeme-i Fevkalade'lerde davaların tehir etmesinin sebebi, İstinaf Mahkemesi ceza dairesinin Mahkeme-i Fevkalade görevini yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum mahkemenin iş yükünü artırdığından davalar tehir etmektedir. Teftiş heyeti raporunda, Selanik, Manastır ve Kosova'da ayrıca Mahkeme-i Fevkalade açılması durumunda, siyasi suçluların davalarının tehir etmesinin önüne geçileceği belirtilmektedir. Ayrıca mahkemelerde müdde-i umumilerin sayısının artırılması ve kaza Bidayet Mahkemeleri'nde bazı adliye memurlarının görevlerinden alınmaları gerektiği de vurgulanmaktadır. Kosova ve Manastır vilayet merkezlerindeki Bidayet Mahkemeleri'nde davaların birikmeden görüldüğü, bunun yanı sıra Selanik merkez Bidayet Mahkemesi'ne gelen dava

²⁴ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1325. B. 15 Nr. 24; BOA, Yıldız Maruzat Defteri Nr. 14764.

²⁵ Gül Tokay, *a.g.e.*, s. 80.

²⁶ BOA, Yıldız Maruzat Defteri, Nr. 14288.

²⁷ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1324.Za. 16 Nr. 6.

sayısının fazla olması nedeniyle dava dosyalarının biriktiği görülmüştür. Kosova ve Manastır İstinaf Mahkemesi'nde görülen davaların az olması nedeniyle bunların ihtiyacı karşıladığı, Selanik İstinaf Mahkemesi'nin ise karşılamadığı tespit edilmiştir. Vilayet-i Selase mahkemelerinden İstanbul'daki Temyiz Mahkemesi'ne gönderilen dava evraklarının bir an önce temyiz işleminin yapılması gerektiği de belirtilmektedir. Temyiz işlerinin gecikmesinin temel sebebi ise, Temyiz Mahkemesi'nin işlerinin yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka şikayet konusu da hapishanelerde yaşanan izdihamdır. Teftiş heyeti, raporunda bölgede yeni hapishanelerin yapılması durumunda bu tür şikayetlerin ortadan kalkacağını ifade etmektedir.²⁸

Teftiş heyetinin, Vilayet-i Selase adli teşkilatında tespit ettiği aksaklıkların giderilmesi yoluna gidilmiştir. Öncelikle İstinaf Mahkemesi ceza dairesinin üzerindeki Mahkeme-i Fevkalade görevi kaldırılarak, vilayet merkezlerinde ayrıca Mahkeme-i Fevkaladeler kurulmuştur. 20 Ocak 1907'de bir reis ve dört azadan oluşan Selanik Mahkeme-i Fevkaladesi,²⁹ 23 Ocak 1907 tarihinde de Manastır ve Kosova Mahkeme-i Fevkaladesi kurulmuştur. Kurulan Mahkeme-i Fevkaladelerin reis ve azalarının, Hukuk Mektebi mezunu ve adliyenin çeşitli birimlerinde görev yapmış tecrübeli kişilerden oluştuğu görülmektedir. Örneğin Kosova Mahkeme-i Fevkaladesi başkanlığına da Hukuk Mektebi mezunu Kastamonu İstinaf Ceza Reisi Abdullah Efendi, Manastır Mahkeme-i Fevkalade başkanlığına Hukuk Mektebi'nden âli derece ile mezun olan İbrahim Hakkı Efendi tayin edilmiştir.³⁰ Ayrıca mahkeme azalarının Hukuk Mektebi mezunu ve mahalli lisana aşına olmalarına ve mahkemelerde tercüman bulundurulmasına da dikkat edilmiştir. Hapishanelerde yaşanan izdihamın önlenmesi için de hapishane inşaatlarının hızlandırılması ve adliye memurlarının sayılarının artırılması yoluna gidilmiştir.³¹ Umumi Müfettiş Hilmi Paşa'nın merkeze gönderdiği 23 Şubat 1907 tarihli yazısında, Kosova'da 800 kişilik hapishane inşaatının tamamlanarak mahkûmların bir kısmının buraya nakl edildiği, Selanik Vilayeti merkezinde 450 kişilik bir tevkifhane, Siroz Sancağı'nda 400 kişilik, Drama ve Prizren sancaklarında 250 kişilik birer hapishane ve Selanik hapishanesi dahilinde 60 kişilik bir hastahanenin inşaatlarının da bitme noktasına geldiği bildirilmektedir.³²

²⁸ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1325. M. 26 Nr.19.

²⁹ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1324. Z. 6 Nr. 4.

³⁰ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1324.Z.9 Nr. 5.

³¹ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1324.Z.21 Nr. 10 ayrıca bkz. BOA., M.V Nr. 115/17.

³² BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1325.M 26 Nr. 11.

Tüm bunlara rağmen Avrupalı devletlerin Vilayet-i Selase'deki mahkemelerin yavaş çalıştığı, yüzlerce kişinin muhakemeleri yapılmıyaya kadar tutuklu kaldıkları, ve mahkemelerdeki hakimlerin yetersiz olduğu şeklindeki şikayetleri devam etmekteydi.³³ Bu şikayetler karşısında Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa konu ile ilgili İstanbul'a gönderdiği telgraflarda, şikayetlerin yersiz olduğunu davaların zamanında ve hakkaniyetle görüldüğünü, tutuklu bulunanların tahkikatlarının zamanında yapıldığını ve adliye müfettişlerinin teftişlerini düzenli bir şekilde yaptığını ifade etmektedir. Ayrıca, Avrupalı devletlerin söz konusu şikayetleriyle adliyeyi teftiş usulü ile kontrol altına almayı amaçladıklarını da belirtmektedir.³⁴ Osmanlı Devleti her defasında adliye alanında yapılması gerekenlerin yerine getirildiğini, buna rağmen yine de bir eksiklik görülürse bizzat devlet tarafından yapılacağını vurgulamıştır. Vilayet-i Selase'ye Ağustos 1907'de Hazine Hukuk Müşaviri Mahmud Esad Efendi ve Temyiz Mahkemesi Azası Kostaki Efendi'den oluşan ikinci teftiş heyeti gönderilmiştir.³⁵

Bölgeye gönderilen İkinci teftiş heyeti, mahkemelerde davaların birikip birikmediği, mahkeme tebligatlarının zamanında yapılıp yapılmadığı, istintak dairelerinin düzgün çalışıp çalışmadığı, hapishanelerde izdiham olup olmadığı, ve adliye müfettişlerinin teftişlerini düzgün olarak yerine getirip getirmediğini incelemiştir. İkinci teftiş heyeti öncelikle Selanik, Manastır ve Kosova vilayet merkezlerinde kurulan Mahkeme-i Fevkaladelerin çalışmalarını inceleyerek bu mahkemelerde davaların düzenli bir şekilde görüldüğünü tespit etmiştir. Avrupalı devletlerin mahkemeler ile ilgili itiraz ettikleri bir başka konu da, Vilayet-i Selase mahkemelerinden verilen kararların Temyiz Mahkemesi'ne gittiğinde, hızlı bir şekilde karara bağlanmadığı yolundadır. İkinci teftiş heyeti raporunda çözüm olarak, Temyiz Mahkemesi'nde Vilayet-i Selase'den gelen temyiz evrakları için ayrı bir birim açılması gerektiğini önermektedir.³⁶ Temyiz Mahkemesi'nde Vilayet-i Selase için ayrı birim açılmamış, ancak Vilayet-i Selase'den gelen temyiz evraklarının hızlı bir şekilde görülmesi yoluna gidilmiştir.³⁷ Ayrıca Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi'nin işlerini hafifletmek amacıyla cünha (küçük suçlar) ve kabahatle ilgili temyiz

³³ BOA, BEO Adliye Giden Nr. 233282.

³⁴ BOA, Y.PRK.A Nr. 14/53.

³⁵ BOA, BEO Adliye Giden, Nr. 233841; BOA.,Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (Y.AHUS), Nr. 513/109.

³⁶ BOA, İrade Adliye ve Mezahip 1325.Ş.1 Nr. 1, BOA. Y.A.RES Nr. 149/72.

³⁷ BOA, Yıldız Perakende Adliye ve Mezahip Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN) Nr.25/11.

işleri Temyiz Mahkemesi İstida Dairesi'ne aktarılmıştır.³⁸ Osmanlı Devleti Vilayet-i Selase'ye gönderdiği teftiş heyetleri ile söz konusu şikayetleri bir nebze olsun gidermeye çalışmış olmasına rağmen, adli ıslahat tasarısı Avrupalı devletlerin gündeminden düşmemiştir. Vilayet-i Selase adli ıslahat tasarısı hakkında aralarında tam bir görüş birliği olmamasına rağmen, teklifleri, adliye memurlarının seçiminin Uluslararası Mali Komisyon'a verilmesi ve Hıristiyan adliye müfettişlerinin tayin edilmesi yönündedir. Osmanlı Devleti, bu teklifleri kabul etmeyeceğini, bu durumun hukuka müdahale olduğunu ve Vilayet-i Selase'de adli ıslahatların yapıldığını her fırsatta İstanbul'daki yabancı elçilere bildirmiştir.³⁹

Osmanlı Devleti bölgeye gönderdiği teftiş heyetlerinin çalışmalarını dikkate alarak yabancı elçiliklere gönderdiği 13 Eylül 1907 tarihli yazısında, bölgede adliye alanında yapılan çalışmaları açıklayarak, bu konuda yapılacak bir müdahaleyi asla kabul etmeyeceğini de vurgulamıştır. Yabancı elçiliklere gönderilen yazıda, Mürzteg Programı çerçevesinde Vilayet-i Selase'de adli ıslahatın yerine getirildiği, bölgede görev yapan mahkeme reislerinin hemen hepsinin İstanbul'daki Hukuk Mektebi mezunlarından olduğu, ve bunun yanı sıra adliyede çalışan diğer memurların özel imtihanla görevlerine tayin edildikleri açıklanmıştır. Ayrıca hapishaneler ile ilgili düzenlemelerin yapıldığı, inşaat işlerinin devam ettiği ve yeni hapishanelerin de açıldığı belirtilerek, hapishanelerde bulunan tutuklu sayıları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Örneğin 1907 tarihi itibarı ile Vilayet-i Selase hapishane ve tevkifhanelerinde tutuklu bulunanların sayısı 7372'dir. Bunun 3830'u Müslüman, ve 3542'si gayri-Müslimdir. Elçiliklere gönderilen bu yazıda, Temyiz Mahkemesi'ne Vilayet-i Selase mahkemelerinden gelen dava evraklarının bir an önce görülmesi için gerekenin yapıldığı, ancak Nizamiye Mahkemeleri için tek bir Temyiz Mahkemesi'nin olmasının temyiz işlerinin gecikmesine neden olduğu da belirtilmiştir. Mahalli lisana vakıf hukukçuların yetişmesi için Selanik'de Hukuk Mektebi'nin açılacağı da ifade edilmiştir. Devlet tarafından adliyede yapılması gerekenlerin yapıldığı, bundan daha fazlasının yapılmasının mümkün olmayacağı ve adliyede yabancı tesirinin kabul edilemeyeceği yabancı elçiliklere bildirmiştir.⁴⁰

Elçiliklere gönderilen bu yazıdan sonra, II. Abdülhamid 11 Kasım 1907 tarihli

³⁸ BOA, Nizamât Defteri Nr. XII s. 106-109.

³⁹ BOA., BEO Adliye Giden Nr. 235137.

⁴⁰ BOA., Y.A.HUS Nr. 515/33.

iradesinde, hazırlanan adli ıslahat tasarısının Osmanlı mahkemelerinin bağımsızlığına ve hukukuna müdahale olduğunu belirterek, Vilayet-i Selase adli işlerinde uygulamada bir eksiklik görüldüğü takdirde bunların giderileceğini ifade etmiştir.⁴¹ Vilayet-i Selase adli ıslahat tasarısında Rusya ile hareket eden Avusturya'nın, Bosna Hersek demiryolunun Yenipazar'dan geçerek Mitroviça'da Selanik-Belgrat demiryoluna bağlanması imtiyazını alması üzerine, Rusya ile olan işbirliği bozulmuştur.⁴² Ayrıca 1908 Jöntürk İhtilali, gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Balkan devletlerinin bölgedeki politikalarının değişmesine neden olmuştur.⁴³ Sonuç olarak, Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıya rağmen adliye alanında imkanlar ölçüsünde gerekeni yapmıştır. Avrupalı devletlerin Vilayet-i Selase adli teşkilatını denetimleri altına almak için hazırladıkları adli ıslahat tasarısı da uygulamaya girmemiştir.

⁴¹ BOA., İrade Hususi 1325.L.5 Nr. 18. Ayrıca bkz. BOA., İrade Hususi 1325.L. 10. Nr. 26, BOA., BEO Adliye Giden Nr. 238457.

⁴² Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., s. 231-232.

⁴³ Gül Tokay, "Makedonya Sorunu Berlin'den Bükreş'e 1876-1913", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, yay. haz. Mustafa Bereketli, İstanbul Rumeli Vakfı Kültür Yayınları, 1999, s. 60.